

Kohtuasi C-530/23 [Barało]ⁱ**Eelotsusetaotluse kokkuvõte vastavalt Euroopa Kohtu kodukorra artikli 98 lõikele 1****Saabumise kuupäev:**

17. august 2023

Eelotsusetaotluse esitanud kohus:

Sąd Rejonowy we Włocławku (Włocławeki rajoonikohus, Poola)

Eelotsusetaotluse kuupäev:

17. august 2023

Süüdistatav kriminaalmenetluses:

KP

Põhikohtuasja ese liikmesriigi kohtus

Kriminaalmenetlus isiku suhtes, kes viibib psühhiaatrilisel ravil ja keda kahtlustatakse uimastite omamises ja sõiduki juhtimises nende uimastite mõju all.

Põhikohtuasja ese ja õiguslik alus

Euroopa Liidu õiguse tõlgendamine haavatava või eriti raskes olukorras oleva isiku menetluslike tagatiste valdkonnas seoses õigusega kaitsjale – Liikmesriigi õiguse vastavus liidu õigusele – Direktiividega vastuolus olevate liikmesriigi õigusnormide eiramise õigus või kohustus – Direktiivi vahetu kohaldamise võimalus – Õigus või kohustus eirata kriminaalmenetluses tõendusmaterjale, mis on kogutud direktiivi rikkudes – Prokuröri kohustused õiguskaitse tõhususe kontekstis – Selliste õigusnormide vastavus liidu õigusele, mis annavad justiitsministrile õiguse anda prokuröridele siduvaid korraldusi – Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 267

Eelotsuse küsimused

1. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja

ⁱ Käesoleva kohtuasja nimi on väljamõeldud nimi. See ei vasta ühegi menetluspoole tegelikule nimele.

süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 18, 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiivi (EL) 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, artikli 3 lõike 2 punktidega a ja c ja artikli 3 lõike 3 punktiga a tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatisi kriminaalmenetluses, punktidest 6, 7, 11, 13, tuleb tõlgendada nii, et need kehtestavad vahetult kohaldatava ja absoluutselt siduva õigusnormi, mille kohaselt on lubamatu haavatava või eriti raskes olukorras oleva isiku küsitlemine ilma kaitsjata olukorras, kus on olemas objektiivsed eeldused õigusabi määramiseks, kui samal ajal hoidub kohtueelse menetluse asutus õigusabi (sh erakorralise või esialgse) andmisest omal algatusel, ilma liigse viivitusega enne kõnealuse isiku [haavatava isiku *in concreto*] küsitlemist politsei, muu õiguskaitseasutuse või kohtuasutuse poolt või enne muu konkreetse uurimis- või tõendite kogumise toimingute tegemist[?]

2. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 18, 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 1 lõikega 2 tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatisi kriminaalmenetluses, punktidest 6, 7, 11 ja 13, tuleb, vaatamata eeldustele olukorra koheseks tuvastamiseks, tõlgendada nii, et potentsiaalse eriolukorra menetlusliku tuvastamise või isiku haavatavaks tunnistamise puudumine ning võimaluse puudumine seada kahtluse alla nende potentsiaalselt eriti raske olukorra hindamine ja ilma liigse viivitusega määrata sellisele isikule kaitsja omal algatusel ei ole mingil juhul lubatav kuritegude puhul, mille eest võib karistada vabadusekaotusega, olukorra tuvastamise ja omal algatusel kaitsja määramise vältimise asjaolud aga tuleb selgesõnaliselt välja tuua edasikaevatavas otsuses küsitlemise alustamise kohta ilma advokaadi juuresolekuta[?]

3. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 18, 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi

(EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 1 lõikega 2 tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punkti 3 lõikest 7, tuleb tõlgendada nii, et seda, et liikmesriik ei ole kehtestanud kriminaalmenetluse raames eriti raske olukorra eeldust, tuleb tõlgendada nii, et see takistab kahtlustataval kasutada Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 9 tagatistega seotud olemust tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punktist 11, ja seega on õigusasutused niisuguses olukorras kohustatud kohaldama direktiivi sätteid vahetult[?]

4. Kui vastus vähemalt ühele küsimustest 1, 2 või 3 on jaatav, siis kas neis küsimustes viidatud kahe direktiivi sätteid tuleb tõlgendada nii, et nendega on vastuolus järgmised liikmesriigi õigusnormid:

a) kriminaalmenetluse seadustiku artikli 301 teine lause, mille kohaselt käsitletakse kahtlustatavat määratud kaitsja osalusel ainult kahtlustatava taotluse alusel ja kaitsja puudumine kahtlustatavana küsitlemiselt ei takista küsitlemist;

b) kriminaalmenetluse seadustiku artikli 79 § 1 punktid 3 ja 4, mille kohaselt peab kriminaalmenetluses süüdistataval (kahtlustataval) olema kaitsja ainult juhul, kui on olemas põhjendatud kahtlus, et tema võime teo tähendust mõista või oma käitumist kontrollida võis teo toimepanemise ajal puududa või olla oluliselt piiratud, ja kui on olemas põhjendatud kahtlus, et isiku psüühilise tervise seisund ei võimalda tal osaleda menetluses või kaitsta ennast iseseisvalt ja mõistlikul viisil[?]

5. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiivi (EL) 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, artikli 3 lõike 2 punkti a koostoimes artikli 3 lõike 3 punktiga b koostoimes direktiivide esimuse ja vahetu kohaldatavuse põhimõttega panevad kohtueelse menetluse asutustele, kohtutele ja kõigile riigiasutustele kohustuse eirata selliseid liikmesriigi õigusnorme nagu nimetatud neljandas küsimuses, mis ei ole direktiiviga kooskõlas, ja selle tulemusena – seoses ülevõtmise tähtaja möödumisega – asendada liikmesriigi õigusnorm eeltoodud vahetult kohaldatavate direktiivi õigusnormidega[?]

6. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja

süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 19, 24 ja 27 tuleb tõlgendada nii, et kaitsja määramise otsuse tegemata jätmise korral või omal algatusel õiguskaitse osutamata jätmise korral haavatavale isikule, kelle puhul kehtib eriti raske olukorra eeldus 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, (2013/C 378/02) punkti 3 lõike 7 kohaselt, ja juhul, kui politseiasutus või muu õiguskaitseasutus on teinud sellise isiku osalusel uurimistoiminguid, sealhulgas toiminguid, mida ei ole võimalik kohtus korrata, on liikmesriigi kohus, kes menetleb asja kriminaalmenetluses, samuti kõik teised kriminaalmenetluses õigusemõistmisega tegelevad riigiasutused (sh ka kohtueelse menetluse asutused) kohustatud **eirama niisuguseid direktiiviga vastuolus olevaid liikmesriigi õigusnorme**, mis on nimetatud neljandas küsimuses, ja selle tulemusena – rakendamise tähtaja möödumise tõttu – asendada liikmesriigi õigusnormi eeltoodud vahetult kohaldatavate direktiivi sätetega, seda isegi juhul, kui selline isik on pärast uurimise (või juurdluse) lõpetamist ja prokuröri poolt kohtule süüdistusakti esitamist endale ise kaitsja valinud[?]

7. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 1 lõikega 2 tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punktidest 6, 7, 11 13, tuleb tõlgendada nii, et **liikmesriik on kohustatud tagama, et kahtlustatava eriti raske olukord tehakse kindlaks ja seda tunnustatakse viivitusega ja et kriminaalmenetlustes määratakse omal algatusel õiguskaitse sellistele kahtlustatavatele ja süüdistatavatele, kelle puhul kehtib raske olukorra eeldus või kes on haavatavad, ja see abi on oma olemuselt kohustuslik, isegi olukorras, kus asjaomane ametiasutus ei ole pöördunud erapooletu eksperdi poole raske olukorra tõsiduse, haavatava isiku vajaduste ja kõigi nende meetmete adekvaatsuse hindamiseks, mis on haavatava isiku suhtes võetud või sellisele isikule ette nähtud, kuni ajani kui sõltumatu ekspert sellise hinnangu nõuetekohaselt annab[?]**

8. Kas juhul, kui vastus seitsmendale küsimusele on jaatav, tuleb direktiivi ja komisjoni soovitusi tõlgendada nii, et **nendega on vastuolus sellised liikmesriigi õigusnormid nagu kriminaalmenetluse seadustiku artikli 79 lõike 1 punktid 3 ja 4**, mille kohaselt peab kriminaalmenetluses süüdistataval olema kaitsja **ainult** juhul, kui on olemas põhjendatud kahtlus, et tema võime teo tähendust mõista või oma käitumist kontrollida võis teo toimepanemise ajal puududa või olla oluliselt

piiratud, ja kui on olemas põhjendatud kahtlus, et isiku psüühilise tervise seisund ei võimalda tal osaleda menetluses või kaitsta ennast iseseisvalt ja mõistlikul viisil[?]

9. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 1 lõikega 2 tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punktides 6, 7, 11, 13, tuleb tõlgendada nii, et **asjaomane asutus (prokuratuur, politsei) peab hiljemalt enne kahtlustatava küsitlemist politsei või muu asjaomase asutuse poolt, viivitusteta läbi viima kriminaalmenetluses kahtlustatava isiku eriti raske olukorra tuvastamise ja seda olukorda tunnustama ning tagama isikule õigusabi või nõustamise (esialgse) ja loobuma kahtlustatava küsitlemisest kuni isikule on omal algatusel määratud õigusabi või on talle tagatud nõustamine (esialgne)**[?]

10. Kas juhul, kui vastus üheksandale küsimusele on jaatav, tuleb Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 1 lõikega 2 tõlgenduses, mis lähtub komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punktides 6, 7, 11, 13 tõlgendada nii, et see paneb liikmesriikidele kohustuse määratleda oma riigisisises õiguses selgelt kriminaalmenetluses kahtlustatava eriti raske olukorra tuvastamise ja tunnustamise ja talle õigusabi või nõustamise (esialgse) määramise erandite põhjused ja kriteeriumid, ja näeb ette, et need võimalikud erandid peavad olema proportsionaalsed, ajaliselt piiratud ja ei tohi rikkuda menetluse läbipaistvuse kriteeriumit, seejuures peaksid need olema tehtud sellise menetlusliku otsuse vormis, mis lubab ajutist erandit ja mille puhul peaks poolel põhimõtteliselt olema õigus taotleda selle otsuse kontrollimist kohtus[?]

11. Kas ELL artikli 19 lõike 1 teist lõiku ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklit 47 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta

direktiivi (EL) 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, artikli 3 lõike 2 punktiga a ja artikli 3 lõike 3 punktidega a ja b koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 1 lõikega 2 ja põhjendusega 27 ning artikliga 8 tuleb tõlgendada nii, et olukorras, kus menetlusasutus ei ole omal algatusel õigusabi määranud ja ei ole määratlenud õigusabi otsuse täitmisest loobumise põhjuseid isikute puhul, kelle puhul on täidetud eriti raske olukorra eeldus ja/või kes on haavatavad (komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punktide 7 ja 13 kohaselt), on sellisel isikul õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja selliseks vahendiks tuleb lugeda riigisisese menetlusõiguse instituut, mis on ette nähtud kriminaalmenetluse seadustiku artiklis 344a ja mis näeb ette kriminaalasja tagasi saatmise prokurörile järgmistel eesmärkidel:

- a) kriminaalmenetluses kahtlustatava isiku eriti raske olukorra tuvastamine ja tunnustamine kohtueelse menetluse asutuse poolt;
- b) kahtlustatavale kaitsjaga konsulteerimise võimaluse andmine enne küsitlemist;
- c) kahtlustatava küsitlemine kaitsja juuresolekul koos küsitlemise audiovisuaalse salvestamisega;
- d) kaitsjale võimaluse andmine menetlusedokumentidega tutvumiseks ja haavatavale isikule ja omal algatusel määratud advokaadile või kahtlustatava valitud advokaadile võimaluse andmine esitada võimalikke tõendite taotlusi.

12. Kas Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklit 4 koostoimes ELL artikli 6 lõikega 1 ja artikliga 2 ning ELL artikli 6 lõiget 3 koostoimes 4. novembril 1950 Roomas allkirjastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni, mida on muudetud protokollidega nr 3, 5 ja 8 ning täiendatud protokolliga nr 2, artikliga 3, koostoimes eriti raske olukorra eeldusega komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, punkti 7 kohaselt tuleb tõlgendada nii, et kahtlustatava küsitlemine politseiniku või muu uurimistoimingu tegemiseks volitatud isiku poolt psühhiaatriaigla tingimustes, võtmata arvesse ebakindlat seisundit, ja eriti piiratud eneseväljendusvabaduse ja iselaadse psühholoogilise kaitsetuse tingimustes ja ilma advokaadi juuresolekuta, kujutab endast ebainimlikku kohtlemist ja sellisena välistab liidu põhiõigustega vastuolu tõttu üleüldse sellise küsitlemise kui menetlustoimingu[?]

13. Kas juhul, kui vastus 12. küsimusele on jaatav, tuleb 12. küsimuses viidatud õigusnorme tõlgendada nii, et need volitavad (või kohustavad) liikmesriigi kohut,

kes lahendab kohtuasja kriminaalmenetluses, mis on hõlmatud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, kohaldamisalaga koostoimes 27. novembri 2013. aasta soovitude, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatisi kriminaalmenetluses, punktiga 7, ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiivi (EL) 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, kohaldamisalaga, aga ka kõiki teisi kriminaalmenetlusasutusi, kes teevad kohtuasjas menetlustoiminguid, **eirama direktiiviga vastuolus olevaid liikmesriigi õigusnorme**, sh eelkõige eirama kriminaalmenetluse seadustiku artiklit 168a, ja selle tulemusena – ülevõtmise tähtaja möödumise tõttu – asendama liikmesriigi õigusnormi eeltoodud vahetult kohaldatavate direktiivi sätetega, seda isegi juhul, kui selline isik on pärast uurimise (või juurdluse) lõpetamist ja prokuröri poolt kohtule süüdistusakti esitamist endale ise kaitsja valinud[?]

14. Kas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, artikli 2 lõike 1 punkti b, artikli 4 lõiget 5 ja artiklit 9 koostoimes põhjendustega 19, 24 ja 27 koostoimes Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiivi (EL) 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, artikli 3 lõike 2 punktidega a, b ja c ja artikli 3 lõike 3 punktiga b koostoimes ELL artikli 19 lõike 1 teise lõiguga ning liidu õiguse tõhususe põhimõttega tuleb tõlgendada nii, et prokurör, kes tegutseb kriminaalmenetluse kohtueelses etapis, on kohustatud täielikult järgima direktiivi 2016/1919 nõudeid, millel on vahetu õigusmõju, ja seega tagama, et eeltoodud direktiivi kaitsega hõlmatud kahtlustatavale või süüdistatavale oleks menetluses tagatud tõhus õiguskaitse alates järgmiste kuupäevade hulgas kõige varasemast hetkest:

- a) enne, kui neid küsitleb politsei või muu õiguskaitseasutus või kohtuorgan;
- b) hetkest, kui uurimis- või muud pädevad asutused teevad uurimis- või muid tõendite kogumise toiminguid kooskõlas Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiivi (EL) 2013/48/EL artikli 3 lõike 3 punktiga c;
- c) kohe pärast vabaduse võtmist (mis hõlmab ka viibimist psühhiaatriaahajlas), vajadusel on prokurör aga kohustatud eirama kõrgemalseisvate prokuröride korraldusi, kui ta on veendunud, et nende järgimine kahjustaks niisuguse

kahtlustatava tõhusat õiguskaitsset, kelle puhul on olemas haavatavuse ja eriti raske olukorra eeldus, sh kahjustaks tema õigust õiglasele kohtulikule arutamisele või muud isikule direktiivis 2026/1919 koostoimes direktiiviga 2013/48/EL ette nähtud õigust[?]

15. Kas juhul, kui vastus 14. küsimusele on jaatav, tuleks ELL artikli 19 lõike 1 test lõiku koostoimes ELL artikliga 2, koostoimes õigusriigi austamise põhimõttega vastavalt tõlgendusele, mis on sõnastatud Euroopa Kohtu lahendites (vt Euroopa Kohtu 27. mai 2019. aasta otsus kohtuasjas C-508/18), samuti, kas kohtunike sõltumatuse põhimõtet, mis on ette nähtud ELL artikli 19 lõike 1 teises lõigus ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 47 vastavalt tõlgendusele, mis on sõnastatud Euroopa Kohtu lahendites (27. veebruari 2018. aasta kohtuotsus, Associação Sindical dos Juizes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117), tuleb tõlgendada nii, et **nende põhimõtetega, võttes arvesse võimalust kohtunikele kaudset survet avaldada ja riigi peaprokuröri võimalust anda sellega seoses madalama astme prokuröridele siduvaid korraldusi, on vastuolus liikmesriigi õigusaktid, mis näevad ette prokuröri otseselt sõltuvuse täitevõimu esindajast, kelleks on justiitsminister, ja samuti on nendega vastuolus liikmesriigi õigusnormid, mis piiravad prokuröri sõltumatust liidu õiguse kohaldamisel, eelkõige järgmised õigusnormid:**

28. jaanuari 2016. aasta prokuratuuriseaduse (Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 roku Prawo o prokuraturze) artikli 1 lõige 2, artikli 3 lõike 1 punktid 1 ja 3 ning artikli 7 lõige 1 ja artikli 8 lõiked 6 ja 8, samuti artikli 13 lõiked 1 ja 2, mille sisu viitab koosmõjus vaadelduna sellele, et justiitsminister, kes on samal ajal riigi peaprokurör ja riigiprokuratuuri kõrgeim organ, võib anda madalama astme prokuröridele siduvaid korraldusi ka ulatuses, mis piirab või raskendab liidu õiguse vahetut kohaldamist[?]

Viidatud rahvusvahelise õiguse normid

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi „EIÕK“) artikkel 3, artikli 6 lõike 3 punktid b ja c

Viidatud liidu õigusnormid

1. Euroopa Liidu lepingu artikkel 2, artikkel 6, artikkel 9, artikli 19 lõige 1.
2. Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklid 4 ja 47.
3. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses (ELT 2016 L 297, lk 1; edaspidi „direktiiv 2016/1919“) põhjendused 18, 19, 24, 27; artikli 2 lõike 1 punktid b ja c ja lõige 2, artikli 4 lõige 5, artiklid 8 ja 9.

4. Komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitusete, mis käsitlevad kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslike tagatise kriminaalmenetluses (ELT 2013, C 378, lk 8, edaspidi „Komisjoni soovitused“) põhjendused 1, 6, 7, 11 ja 13; punktid 4, 7, 11 ja 13.

5. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiivi 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega (ELT 2013, L 294, lk 1; edaspidi „direktiiv 2013/48/EL“): põhjendused 50 ja 51; artikkel 3.

Viidatud liikmesriigi õigusnormid

1. Poola Vabariigi põhiseaduse (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej) artiklid 7, 9 ja artikli 42 lõige 2.

2. 6. juuni 1997. aasta karistusseadustiku (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny) artikli 1 lõige 1, artikli 31 lõiked 1 ja 2.

3. 6. juuni 1997. aasta kriminaalmenetluse seadustik (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego): artiklid 6, 7, 16, 71, artikli 79 lõike 1 punktid 3 ja 4, artikli 79 lõige 3, artikli 81 lõige 1, artikli 81a lõiked 2 ja 3, artikkel 137, artikli 147 lõiked 1, 2 ja 2b, artikkel 168a, artikli 171 lõiked 1, 5 ja 7, artikli 175 lõige 1, artikli 245 lõige 1, artikli 298 lõige 1, artikli 300 lõiked 1 ja 4, artikkel 301, artikli 313 lõige 1, artikkel 321, artikli 326 lõiked 1 ja 2, artikli 344a lõiked 1 ja 2, artikli 437 lõiked 1 ja 2, artikli 463 lõige 1.

4. 27. juuli 2001. aasta üldkohtute korralduse seaduse (Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych) artiklid 9, 9a, 53c.

5. 28. jaanuari 2016. aasta prokuratuuriseaduse (Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze) (*Dz. U.* 2016, jrk nr 176, muudetud) artiklid 1, 3, 7, 13, 106.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

1. EIK 27. novembri 2008. aasta otsuse *Salduz vs. Türgi* (CE:ECHR:2008:1127JUD003639102) punktid 50, 51, 54, 55, 60, 62 ja 72;

2. EIK 31. mai 2009. aasta otsuse *Płonka vs. Poola* (CE:ECHR:2009:0331JUD002031002) punktid 34, 35, 41 ja 42;

3. EIK 13. septembri 2016. aasta otsuse *Ibrahim vs. Ühendkuningriik* (CE:ECHR:2016:0913JUD005054108) punktid 249, 253–255, 257, 258, 261 ja 271–274;

4. EIK 9. novembri 2018. aasta otsus *Beuze vs. Belgia* (CE:ECHR:2018:1109JUD007140910).

Asjaolude ja põhikohtuasja lühiülevaade

- 1 Eelotsusetaotluse esitanud kohtus toimub kriminaalmenetlus K.P. vastu, keda süüdistatakse selles, et ta:
  - a) 22. juulil 2022, rikkudes seadust narkomaania vastu võitlemise kohta (Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii), omas narkootilist ainet marihuaana kujul koguses brutokaaluga kokku 8,50 grammi ja psühhotroopset ainet amfetamiini kujul brutokaaluga kokku 33,83 grammi, ehk kuriteos 29. juuli 2005. aasta seaduse narkomaania vastu võitlemise kohta (Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii) artikli 62 lõike 1 kohaselt;
  - b) 21. juulil 2022 kella 23.55 paiku, olles alkoholiga sarnaselt toimiva aine mõju all, amfetamiini kontsentratsiooniga veres 156,2 ng/ml, juhtis sõiduautot, ehk kuriteos karistusseadustiku artikli 178a lõike 1 kohaselt.
- 2 K.P. peeti kinni 00.05 politseinike poolt, kes veidi varem, veel enne südaööd olid tundnud huvi K.P. juhitud sõiduki tehnilise seisundi vastu, aga pärast K.P.-ga vestlemist lahkusid. Hetk enne kinnipidamist viibis K.P. sõidukist väljas, oli närviline ja käitus kaootiliselt. Politseinike nõudmisel andis K.P. neile välja enda valduses olevad fooliumkotikesed, mis sisaldasid valget pulbrit ja rohelist kuivatatud ainet. Pärast kinnipidamist viidi K.P. haiglasse, kus talt võeti vereproov narkootiliste ainete sisalduse kontrollimiseks.
- 3 22. juuli 2022 hommikutundidel otsiti ilma K.P. juuresolekuta läbi tema kodu. Ilma K.P. osaluseta viidi edasise menetluse käigus läbi ka nende tänavate videovalve analüüs, kus K.P. võis autoga liikuda.
- 4 Katse testriga näitas, et K.P. väljaantud ained olid marihuaana ja amfetamiin. 22. juulil 2022 kell 12.15 esitati talle kahtlustus seaduse narkomaania vastu võitlemise kohta artikli 62 lõike 1 kohaselt.
- 5 K.P.-le selgitati, et tal on õigus kasutada enda valitud kaitsjat või määratud kaitsjat, kui majanduslik olukord ei võimalda kaitsjat palgata. Talle selgitati ka õigust ütlusi anda ja õigust ütluste andmisest ja küsimustele vastamisest keelduda. Küsitlemise protokoll ei sisalda viiteid küsitlemise ajal või varem esinenud psüühiliste funktsioonide häiretele.
- 6 K.P. ei tunnistanud väidetava kuriteo toimepanemist. Ta keeldus ütlusi andmast, protokollilt allkirjastamast ja uurimistoimingu lõpus toimikuga tutvumast. Küsitlemist ei salvestatud audiovisuaalselt. Küsitlemisel ei osalenud kaitsja. Menetlusasutus ei pöördunud kohtu poole omal algatusel kaitsja määramiseks. K.P. vabastati kinnipidamisest 22. juulil 2022 kell 12.31.

- 7 Võetud vereproovi analüüs näitas amfetamiinisaldust (156,2 ng/ml), mille ekspert kvalifitseeris kui „alkoholiga sarnaselt toimiva aine mõju all“.
- 8 Augustis 2022 andis politseiametnik välja määruse, milles täiendas kahtlustust teoga karistusseadustiku artikli 178a lõike 1 kohaselt, millest aga ei antud K.P-le kohe teada. Küsitletud psühhiaater kinnitas, et psüühilise haiguse sümptomite ägenemine ei võimaldanud K.P-l menetlustoimingutes osaleda.
- 9 Prokurörile edastatud ravidokumentidest ilmneb, et K.P. viibis alates aastast 2021 korduvalt psühhiaatriahaiglates psüühiliste ja psühhootiliste häirete tõttu, sh 22. juulil 2022 ja ajavahemikus 8. augustist kuni 30. septembrini 2022.
- 10 Kahtlustuse täiendamise määrus tehti K.P-le teatavaks 14. oktoobril ja teda küsitleti ilma kaitsja juuresolekuta psühhiaatriahaiglas. Talle anti samasugused selgitused tema õiguste kohta kui esimesel küsitlemisel. Küsitlemist ei salvestatud audiovisuaalsel kujul. K.P. ei tunnistanud ennast süüdi tegudes, milles teda kahtlustati, ja keeldus ütluste andmisest, aga nõudis menetlustoimingu lõpus toiminguga tutvumise võimalust ja kahtlustuste kirjalikku põhjendamist. Põhjendus toimetati 27. oktoobril kätte tema emale.
- 11 K.P. lahkus psühhiaatriahaiglast 20. oktoobril 2022. 23. novembril 2022 esitas ekspert arvamuse ainete kohta, mille K.P. kinnipidamise ajal välja andis.
- 12 2. detsembril 2022 ilmus K.P. politseisse toimikuga tutvumiseks, aga loobus siis sellest toimingust. Sel ajal ei olnud tal ei valitud ega määratud kaitsjat. Ta ei esitanud taotlusi tõendite kogumiseks.
- 13 15. detsembril 2022 laekus Sąd Rejonowy we Włocławkule (Włocławeki rajoonikohus) K.P. süüdistusakt, mille oli koostanud politseiametnik ja kinnitanud prokurör. 17. jaanuaril 2023 esitati volitus, mille K.P. oli andnud advokaadile tema kaitsmiseks.
- 14 28. veebruari 2023. aasta määrusega saatis kohus asja kriminaalmenetluse seadustiku artikli 344a lõike 1 alusel tagasi Prokuratura Rejonowa we Włocławkule (Włocławeki rajooniprokuratuur), et uurimise lõpuleviimiseks küsitletaks K.P. kaitsja juuresolekul ja võetaks psühhiaatrite-ekspertide hinnang K.P. psüühilise tervise seisundi kohta tegude toimepanemise ja menetluse ajal.
- 15 3. märtsil 2023 esitas prokurör selle määruse peale kaebuse, väites, et tõendusmaterjal ei vaja täiendamist ja saadud ravidokumendid ei anna alust selleks, et eksperdid peaksid K.P-d uurima tema psüühilise tervise seisundi kindlakstegemiseks.
- 16 29. märtsil 2023 tühistas Sąd Okręgowy we Włocławku (Włocławeki piirkondlik kohus) 28. veebruari 2023. aasta määruse ja saatis asja tagasi Sąd Rejonowy we Włocławkule (Włocławeki rajoonikohus).

- 17 Eelotsusetaotluse esitanud kohus juhib tähelepanu, et K.P. kohtuasjas riiklikuks süüdistajaks olnud Włocławeki rajooniprokuröri ülemus on peaprokurör, kes on ühtlasi justiitsminister, seejuures juhib peaprokurör prokuratuuri tegevust isiklikult või oma alluvate kaudu, andes välja korraldusi, juhiseid ja soovitusi.

Eelotsusetaotluse põhjenduse lühikokkuvõte

Küsimuste 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9 ja 10 põhjendus

- 18 Eelotsusetaotluse esitanud kohtus pooleli olev menetlus puudutab kahtlustatavat/süüdistatavat, keda on varem ravitud mitme haigla psühhiaatriaosakondades. Kohtueelse menetluse toimingutes, alates esimesest küsitlemisest kuni süüdistusakti esitamiseni, ei olnud talle tagatud kaitsja osalemine. Ei tuvastatud tema vajadusi isikuna, kelle puhul on täidetud eriti raske olukorra või haavatavuse eeldus, samuti ei võimaldatud tal sellealast hinnangut vaidlustada. Isikut küsitleti muu hulgas ka psühhiaatriahaiglas viibimise ajal. Küsitlemistoiminguid ei salvestatud audiovisuaalselt. Küsimata jäeti spetsialistide arvamusi kahtlustatava psüühilise tervise kohta ehk ei tehtud kindlaks, kas ta mõistis teo toimepanemise ajal selle tähendust või suutis oma käitumist kontrollida ja kas ta üldse on võimeline menetluses osalema ja ennast iseseisvalt ja mõistliku viisil kaitsma.
- 19 Nii jäi kahtlustatav ilma minimaalsetest kaitsesstandarditest, millele tal oli õigus direktiivide 2016/1919 ja 2013/48/EL kohaselt, mis tuleneb omakorda asjaolust, et neid direktiive ei ole Poola õiguskorda õigesti ja täielikult üle võetud.
- 20 Eelotsusetaotluse esitanud kohus leiab, et haavatavate isikute puhul (ja haavatavateks tuleb kahtlemata lugeda isikud, kellel on varasemalt diagnoositud psüühilised häired) tugevdab direktiiv 2016/1919 direktiivi 2013/48/EL tagatistega seotud olemust. See tähendab, et selliste isikute puhul ei ole kohtueelse menetluse asutused kohustatud mitte ainult tuvastama kahtlustatava eriolukorra ja seda asjakohaselt hindama direktiivi 2016/1919 nõuete kohaselt, vaid on lisaks kohustatud tagama niisugustele isikutele direktiivi 2023/48/EL kohaselt õiguse kaitsjale sellise aja jooksul ja sellisel viisil, et kõnealused isikut saaksid realselt ja tõhusalt kasutada neile antud õigust kaitsjale enne küsitlemist politsei või muu õiguskaitseorgani poolt või kohtuasutuse poolt ja ajal, kui õiguskaitseorganid või muud asjaomased asutused viivad läbi uurimis- või muid tõendite kogumise toiminguid.
- 21 Liikmesriigi kriminaalmenetlust käsitlevad õigusaktid ei näe ette, millal ja mil viisil peaks toimuma kahtlustatava vajaduste tuvastamine (sh esialgne hinnang) ja ei kehtesta *a priori* kahtlustatava esialgse (erakorralise) õigusabi instituuti. Kriminaalmenetluse seadustiku artikli 79 lõike 1 punktide 3 ja 4 kohaselt peab kriminaalmenetluses kahtlustataval olema kaitsja juhul, kui on tekkinud põhjendatud kahtlus, kas tema võime mõista toimepandud teo tähendust ja kontrollida oma käitumist võis teo toimepanemise hetkel puududa või olla suurel

määral piiratud (punkt 3) ja kui on tekkinud põhjendatud kahtlus, et tema psüühilise tervise seisund ei võimalda osaleda menetlustoimingus või kaitsta ennast iseseisvalt ja mõistlikul viisil (punkt 4). Eeltoodud kaitsja kohustuslikkuse juhtumeid ei toeta aga mingil viisil liikmesriigi menetlusnormid, milles puudub kohtueelse menetluse organitele esitatav nõue selline olukord viivitusteta tuvastada ja seda hinnata, kriminaalmenetluse seadustiku artikli 79 lõike 3 kohaselt aga on kriminaalmenetluse seadustiku artikli 79 lõike 1 punktides 3 ja 4 määratletud juhtudel kaitsja osalus põhimõtteliselt kohustuslik alles kohtumenetluse etapil.

- 22 Samas on olukorra viivitusteta tuvastamise ja kahtlustatavale kasvõi erakorralise õigusabi tagamise nõue, eelkõige juba enne esimest küsitlemist kohtueelses menetluses, eelotsusetaotluse esitanud kohtu hinnangul nõue, mis on ette nähtud direktiivides 2016/1919 ja 2013/48/EL. Seda nõuet ei ole aga Poola õiguskorda üle võetud. Eeltoodud direktiivide vahetu õigusmõju tunnustamine selles ulatuses võimaldaks kahtlustatava olukorra tuvastada ja kasvõi erakorralise õigusabi määrata enne esimest küsitlemist ja tagaks talle kahtlustatava õigused. Just esimese küsitlemise ajal on küsitletav isik kõige kaitsetum ja kõige vastuvõtlikum võimalikule survele.
- 23 Poola kriminaalõiguse sätted ei näe samuti ette direktiiviga 2016/1919 ja komisjoni soovitusetega hõlmatud isiku küsitlemise salvestamise kohustust. Eelotsusetaotluse esitanud kohus on teadlik, et need soovitused ei ole oma olemuselt siduvad (soft law), aga need täidavad mõlema direktiivi suhtes teavitavat ja selgitavat funktsiooni. Liikmesriikide kohtud on siiski kohustatud arvestama liidu asutuste väljaantud soovitusi juhul, kui need soovitused võivad toetada teiste liidu õigusaktide tõlgendamist. Audiovisuaalset salvestamist käsitlev soovitus on mõeldud kahtlustatava menetluslike tagatiste tugevdamiseks muu hulgas sellega, et hiljem on võimalik kindlaks teha, kas õiguskaitseorganid on ilma liigse viivitusega hinnanud, kas on olemas alused õiguskaitse (kasvõi erakorralise) määramiseks. Selline esialgne hinnang peaks kajastuma ka menetlustoiminguna. See ei pea olema seotud otsuse edasikaevatavusega, aga peab olema kontrollile allutatud õigus.
- 24 Kahtlustatava küsitlemise audiovisuaalse salvestamise võimalus on tegelikult ette nähtud kriminaalmenetluse seadustiku artikli 147 lõikes 2, mis ei viita aga sellise kahtlustatava küsitlemisele kohtueelses menetluses, kelle puhul on täidetud eriti raske olukorra eeldus. Praktikas sellist salvestamist kohtueelses menetluses ei toimu. Salvestuse puudumine aga ei võimalda *ex post* hinnata, kas üldse on püütud kahtlustatava erivajadusi tuvastada ja hinnata ja kas kahtlustatav oli võimeline oma õigusi mõistma.
- 25 Direktiivi 2016/1919 artikli 2 lõike 1 kohaselt tekib omal algatusel kaitsja määramise nõudmise õigus juba vabaduse võtmise ehk kinnipidamise hetkel (punkt a) või määratletud tõendite kogumise toimingute tegemise hetkel, kui kahtlustatav võib neis osaleda või peab neis osalema (punkt c), samuti kohtueelse

menetluse etapil, enne küsitlemist politsei või muu õiguskaitseorgani poolt või enne uurimis- või tõendite kogumise toimingute tegemist.

- 26 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib, et Poola menetlusõiguses puudub selles osas mehhanism õiguskaitseorgani tegematajätmise vastu võitlemiseks või tegematajätmise heastamiseks. See puudus jätab kahtlustatava sageli ilma õigusest kaitsjale.
- 27 Selle kohtu hinnangul tuleks direktiivi 2016/1919 ja direktiivi 2013/48/EL ülevõtmise tähtaegade möödumise tõttu (vastavalt 25. mail 2019 ja 27. novembril 2016) kohaldada nendest direktiividest tulenevaid õigusi kodanikele vertikaalsetes suhetes vahetult. Kohtueelses menetluses aga eiratakse nende direktiivide asjaomaseid eeldusi.
- 28 Eelotsusetaotluse esitanud kohtu hinnangul on peamine probleem seoses direktiivide 2016/1919 ja 2013/48/EL ülevõtmata jätmise ja komisjoni soovitude mittetäitmisega õiguse tagamine isikutele, kelle puhul on täidetud eriti raske olukorra eeldus ja kes peaksid saama kasutada õigusabi juba alates sellest, kui neile esitatakse kahtlustus õigusrikkumise toimepanemises. Ilma õigusabita ei pruugi direktiivis 2016/1919 viidatud isik teada, milleks ja millises ulatuses tal on õigus.
- 29 Poola karistusseadustiku artikli 31 lõigete 1 ja 2 kohaselt ei pane kuritegu toime see, kes psüühilise haiguse, väimse puude või muu psüühikahäire tõttu ei mõistnud teo toimepanemise ajal selle tähendust või ei suutnud kontrollida oma käitumist, ja juhul, kui teo toimepanemise ajal oli isiku võime teo tähendust mõista või oma käitumist kontrollida oluliselt piiratud, võib kohus karistust erakorraliselt kergendada. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu hinnangul on lubamatu olukord, kus olukorra tuvastamata jätmise tõttu kohtueelse menetluse etapis esitatakse kohtule süüdistusakt sellise isiku vastu.
- 30 Liidu õiguse tähenduses peab kriminaalmenetluses kahtlustatavatele ja süüdistatavatele, kes on potentsiaalselt raskes olukorras, võttes arvesse kahtlusi nende psühhofüüsilise seisundi osas, olema tagatud advokaat (õigusabi) liikmesriigi õiguse (kriminaalmenetluse seadustiku artikli 79 lõike 1 punktid 3 ja 4) ja direktiivide 2013/48/EL ja 2016/1919 kohaselt. Direktiivi 2016/1919 põhjenduse 19 kohaselt on riigi kohustus võimaldada kõnealusele isikule õigusabi ilma liigse viivituse ja hiljemalt enne esimest küsitlemist. Kui see ei ole võimalik, peaksid kohtueelse menetluse asutused enne sellist küsitlemist või uurimis- või tõendite kogumise toiminguid andma vähemalt erakorralist või esialgset õigusabi.
- 31 Samas reguleerivad Poola kriminaalmenetluse seadustiku sätted vaid vähesel määral küsimusi, mis on seotud tegeliku ja tõhusa juurdepääsuga kohustuslikule õiguskaitsele, ja ei reguleeri üldse kahtlustatava advokaadi juuresolekut enne esimest küsitlemist ja toimingutes, milles osaleb kahtlustatav, seda isegi kohustusliku kaitsja korral.

- 32 Kriminaalmenetluse seadustiku artikli 313 lõikest 1 tulenev vajadus kahtlustatavat pärast talle kahtlustuse esitamist viivitamatult küsitleda, kui puudub õiguslik alus talle kasvõi erakorralise või esialgse õigusabi määramiseks omal algatusel, on vastuolus kõnealustest direktiividest tuleneva õigusega kaitsjale „enne küsitlemist“. Kriminaalmenetluse seadustiku artikkel 301 näeb ette, et kohtueelses menetluses on kahtlustataval õigus kaitsja osalemisele ainult nõudmisel ja kaitsja puudumine ei takista küsitlemist.
- 33 Liidu õiguse tõhususe tagamiseks käesoleva kohtuasja asjaolude puhul tugineb eelotsusetaotluse esitanud kohus ülevõtmata või puudulikult ülevõetud liidu direktiivide vahetule õigusmõjule. Eelotsusetaotluse esitanud kohtu hinnangul on küsimustes 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9 ja 10 viidatud direktiivi 2019/1919 sätted koosmõjus direktiivi 2013/48/EL sätetega, mis on kohaldatavad ka kahtlustatavate suhtes, selged ja täpsed ega tekita tõlgenduslikke kahtlusi. Seejuures on need sätted ka tingimusteta. Sellest tulenevalt soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus leida kinnitust, et kõnealused sätted vastavad vahetu õigusmõju kriteeriumidele.

Küsimuste 4 ja 8 taust

- 34 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib, et tema hinnangul on tegemist vastuoluga liikmesriigi õigusnormide (kriminaalmenetluse seadustik) ja liidu õiguse vahel. Eelotsusetaotluse esitanud kohus püüab kindlaks teha, kas kohtud ja muud kõigis etappides õigusemõistmises osalevad riigiasutused peavad – arvestades, et liidu õigus ei ole õigesti üle võetud, ja pidades silmas direktiivide sätete otsest mõju ülaltoodud valdkonna kontekstis – eirama liikmesriigi õigusnorme, mis on vastuolus liidu õigusega. Poolas praegu kehtivad menetlusnormid mitte ainult ei sisalda piisavalt täpselt määratletud lahendusi huvitatud isikule direktiividega 2016/1919 ja 2013/48/EL ette nähtud õiguste tagamiseks, vaid sisaldavad sätteid, mis ei võimalda tõlgendada menetlusnorme kooskõlas ELi õigusega.
- 35 Kriminaalmenetlusseadustiku artikli 79 lõige 3 sätestab, et kaitsja osalus on kohustuslik ainult nendel istungitel, kus on kohustuslik süüdistatava osalemine.
- 36 Kriminaalmenetlusseadustiku artikkel 301 sätestab, et kahtlustatava küsitlemine kaitsja osalusel toimub ainult kahtlustatava nõudmisel ja seejuures ei takista kaitsja puudumine (olenemata puudumise põhjustest) küsitlemist. Potentsiaalselt eriti raskes olukorras oleva või haavatava kahtlustatava küsitlemine, võimaldamata kahtlustataval kaitsjaga ühendust võtta ja tagamata kaitsja osalemist toimingus, ei kujuta seega endast kriminaalmenetluse seadustiku sätete rikkumist. Poola kriminaalõigus ei reguleeri ka erakorralise või esialgse õigusabi määramist kahtlustatava vajaduste kindlakstegemise etapil. Üldiselt eeldatakse kohtueelses menetluses, et prokurör esitab kohtule taotluse kahtlustatavale omal algatusel kaitsja määramiseks alles pärast ekspertidelt arvamuse saamist, kui teda on juba esmaselt küsitletud ja talle on esitatud kahtlustus.

- 37 Kriminaalmenetluse seadustiku artikkel 301 ei täpsusta eelotsusetaotluse esitanud kohtu hinnangul üldse mingil viisil kahtlustatava seadusejärgset õigust käsitlemisele kaitsja osalusel. Sel ajal kui prokurör kogub teavet kahtlustatava tervisliku seisundi kohta, nagu ka käesolevas asjas, toimuvad paralleelselt tõendite kogumise toimingud ilma advokaadi osaluseta. Kõik olulisemad kohtueelse menetluse toimingud kahtlustatava suhtes tehakse just sellises olukorras ehk ilma kaitsja osaluseta.
- 38 Poola kriminaalmenetlusõiguse sätted ülaltoodud ulatuses kas eiravad direktiivide sätteid või on nendega vastuolus. Seega on eelotsusetaotluse esitanud kohus seisukohal, et nii kohtud kui ka muud õigusemõistmises osalevad riigiasutused peavad eirama liikmesriigi õigusnorme, mis takistavad kõnealuses kontekstis liidu õiguse kohaldamist. Samas juhul, kui piisab asjakohase tõlgenduse kohaldamisest, on nii kohtud kui ka teised kohtumõistmises osalevad riigiasutused kohustatud seda vahendit kasutama.
- 39 Eelotsusetaotluse esitanud kohus juhib lisaks tähelepanu sellele, et direktiivi 2016/1919 põhjendusega 27 võib vastuolus olla kriminaalmenetluse seadustiku artikkel 344a, mis võimaldab suunata kohtuasja prokurörile uurimise või juurdluse täiendamiseks, kui kriminaalasja toimikust ilmnevad menetluse olulised puudused, eelkõige tõendite hankimiseks, ja vajalike toimingute tegemine kohtu poolt tekitaks märkimisväärseid raskusi. See õigusnorm rõhutab aga tõenduslikke puudusi toimikus, käsitlemata kahtlustatava menetluslike tagatiste rikkumist.

Küsimuste 11, 12 ja 13 taust

- 40 Küsimustega 11, 12 ja 13 püüab eelotsusetaotluse esitanud kohus kindlaks teha tõhusat õiguskaitsevahendit, mis heastaks eelotsusetaotluse esitanud kohtus toimivas kriminaalmenetluses kahtlustatavale talle direktiiviga 2016/1919 ning täiendavalt direktiiviga 2013/48 antud õiguste rikkumise tagajärjed. Sellise õiguskaitsevahendi kehtestamise vajadus tuleneb direktiivi 2016/1919 artiklist 8 ja direktiivi 2013/48/EL artiklist 12.
- 41 Direktiivid 2013/48 ja 2016/800 viitavad advokaadi abi kasutamise õiguse ja selle õiguse rikkumise tagajärgede kontekstis Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi „EIK“) kehtivale praktikale ehk osutavad vajadusele järgida selles osas Strasbourgi standardeid.
- 42 Eelotsusetaotluse esitanud kohus viitab eelkõige EIK otsustele kohtuasjades *Saludz, Ibrahim ja Bauze*, jõudes järeldusele, et EIK praktika kohaselt ei ole vastuvõetav kasutada menetluses tõendeid, mille aluseks on kriminaalmenetluse esialgses staadiumis antud ütlused, mille andmise juures ei olnud tagatud kaitsja abi ja isiku piisav arusaamine ütluste andmise tagajärgedest.
- 43 EIK praktika kontekstis on kaitseõiguse rikkumine seega tõsine alus sellise rikkumise tingimustes saadud tõendite arvestamata jätmiseks. Poola õiguse

kontekstis on selline lähemine aga vastuolus kriminaalmenetluse seadustiku artikliga 168a, mille kohaselt ei saa tõendit lugeda lubamatuks ainult sel alusel, et see on saadud vastuolus menetlusnormidega või kriminaalmenetluse seadustiku artikli 1 (kriminaalvastutuse tingimused) lõike 1 tähenduses õigusrikkumisega, välja arvatud juhul, kui ametnik sai tõendi oma teenistusülesannete täitmisel tapmise, tahtliku kehavigastuse tekitamise või vabaduse võtmise teel. Tõsi, liidu seadusandja ei kehtestanud direktiivis 2013/48/EL advokaadi kasutamise õigust rikkudes kogutud tõendusmaterjali kasutamise üldist keeldu, nägi aga ette nõude, et neid tõendusmaterjale hinnataks erilisel viisil, võttes arvesse vajadust tagada kahtlustatavale/süüdistatavale õiglane menetlus.

- 44 Seetõttu leiab eelotsusetaotluse esitanud kohus, et direktiivi 2013/48/EL sätteid, mis puudutavad tõhusat õiguskaitsevahendit, tähendavad, et kohus peab eirama kriminaalmenetluse seadustiku artiklit 168a, kui hindab sellise kahtlustatava/süüdistatava ütlist, kellele ei olnud tagatud kaitsja abi kasutamise õigus, ja tunnustama nii läbiviidud menetlustoimingu lubamatuks. Seejärel peab kohus püüdma kõrvaldada lubamatu menetlustoiming tõendusmaterjalide hulgast ja korrata toimingut nii, et see oleks läbi viidud õigusaktide kohaselt, mis käsitlevad õigust kaitsjale. Selle tulemuse saavutamiseks peab kohus sellises olukorras kohus kasutama kohtuasja kohtueelse menetluse etappi tagasisaatmise instituuti (kriminaalmenetluse seadustiku artikkel 344a), mis kohustab prokuröri rikkumisi kõrvaldama.
- 45 Eelotsusetaotluse esitanud kohus märgib, et käesolevas asjas on aset leidnud mitmeid kahtlustatava õiguste rikkumisi (küsitlemine ilma kaitsja osaluseta, lisaks kahel korral olukorras, mis tekitava kahtlus, kas isik mõistis temaga tehtavate toimingute tähendust ja kas tal oli olemas sõnavabadus, sh psühhiaatria haiglas), mille kõrvaldamine ei ole võimalik kohtumenetluse etapis, nende olemasolu aga mõjutab oluliselt hinnangut asjas kogutud tõendite kogumise meetodi seaduslikkusele.
- 46 Eelotsusetaotluse esitanud kohus näeb samas kriminaalmenetluse seadustiku artiklis 344a ainukest tõhusat ja Poola kriminaalmenetluses kättesaadavat direktiivi 2013/48/EL artiklis 12 viidatud võimalust rikkumiste heastamiseks, mis ka tegelikult kõrvaldaks kohtueelse menetluse rikkumised seoses kahtlustatava kaitseõigusega selles menetlusetapis.

Küsimuste 14 ja 15 taust

- 47 Eelotsusetaotluse esitanud kohus soovib kindlaks teha, kas prokurör on kohustatud tunnustama käesoleva direktiivi sätete vahetut mõju pärast selle ülevõtmise tähtaja möödumist. Eelotsusetaotluse esitanud kohus on seisukohal, et Poola õiguskaitseorganid ei tunnista kohtueelse menetluse ajal sellist mõju ja lähtuvad otsuste tegemisel ainult Poola õigusnormidest, mis diskvalifitseerib Poola õiguskorras direktiivi 2016/1919 tähenduse.

- 48 Prokurör on pärast kohtueelse menetluse lõpetamist ja kohtule süüdistusakti esitamist menetluspool. Kuni selle hetkeni aga on ta menetlust juhtiv isik ehk isik, kes mõistab õigust laiemas tähenduses. Ta saab esitada isikule kahtlustusi ja koostada tema vastu süüdistusakti, aga saab ka menetluse peatada. Prokuratuuriseaduse (Prawo o Prokuraturze) artikli 6 kohaselt on prokurör kohustatud tegema seadustes ettenähtud toiminguid, juhindudes erapooletuse ja kõigi kodanike võrdse kohtlemise põhimõtetest. Sellest tuleneb aga kohustus tagada liidu õiguse järgimine. Täielikult rakendamata direktiivis 2016/1919 ette nähtud kaitsega hõlmatud isikute osalusel toimuvate kohtueelsete menetluste puhul aga toimub õigusrikkumine.
- 49 Viidates Euroopa Kohtu praktikale, muu hulgas 27. mai 2019. aasta otsusele OG ja PI (Lübecki prokuratuur ja Zwickau prokuratuur), C-508/18 ja C-82/19 PPU, EU:C:2019:456, on eelotsusetaotluse esitanud kohus seisukohal, et sõltumatus peab iseloomustama ka kohtueelse menetluse asutusi alati, kui nad liidu õigust kohaldavad. Eelotsusetaotluse esitanud kohus juhib tähelepanu, et kõnealuses otsuses kritiseeris Euroopa Kohus teravalt olukorda, kus Euroopa Liidu põhiõiguste tagamine on jäetud asutusele, kellele saab siduvaid soovitusi anda täitesaava võimu organ (justiitsminister), märkides, et see on vastuolus tõhusa õiguskaitse tagamise põhimõttega.
- 50 Samas Poola kriminaalõiguse süsteemis saavad rajooniprokuröri ülemusteks olevad prokurörid ja peaprokurör (kes on samal ajal ka justiitsminister ehk täitevvõimu esindaja) igal ajal ja igas kohtuasjas otsustada, et rajooniprokurör kvalifitseeriks toimepandud teo teisiti kui selle algne kvalifikatsioon, taotleks tõkendi kohaldamist ajutise vahistamise vormis, rakendaks vabadust mitte piiravaid ennetusmeetmeid, esitaks süüdistusakti või peataks menetluse või eiraks sellise direktiivi vahetat õigusmõju, mida ei ole ettenähtud tähtaja jooksul Poola õiguskorda üle võetud.
- 51 Justiitsminister täidab prokuratuuriseaduse artikli 2 lõike 2 kohaselt ka peaprokuröri ametikohustusi ja on prokuratuuriseaduse artikli 13 lõike 2 kohaselt prokuratuuri kõigi üldüksuste prokuröride ülemus. Tal on pädevus anda korraldusi, juhiseid ja soovitusi (prokuratuuriseaduse artikli 13 lõige 1), prokuratuuri üldüksuse prokurör aga on kohustatud täitma ülemuse antud korraldusi ja soovitusi ning isegi juhiseid.
- 52 Prokuröride sõltumatus tagab isikule selle, et asutus järgib õigusriigi põhimõtteid. See on õiglase ja erapooletu kohtuliku arutamise õiguse tagatis. Samas, Poola Vabariigi kehtivas normatiivsüsteemis saab *de facto* poliitik ehk justiitsminister ja peaprokurör mõjutada iga kriminaalmenetluse kulgu ja isegi mõjutada kaudselt (nn heidutava mõju abil) kohtu otsuseid, seda enam siis talle alluvate prokuratuuride prokuröride otsuseid.
- 53 Prokuröridele nn heidutava mõju avaldamise kontekstis viitab eelotsusetaotluse esitanud kohus prokuratuuriseaduse artikli 106 lõikele 3, mis näeb ette võimaluse delegeerida prokurör, ilma tema nõusolekuta, 12 kuuks aasta jooksul prokuratuuri,

mille asukoht on linnas, kus delegeeritav prokurör elab, või prokuratuuri linnas, kus asub prokuratuur, mis on delegeeritava töökoht. Selline delegeerimine peaks olema erandlik, aga ajavahemikus 4. märtsist 2016 kuni 31. detsembrini 2019 viidi vähemalt 60 prokuröri iselaadse distsiplinaarkaristuse korras üle madalama astme üksustesse. Sellise iselaadse distsiplinaarkaristuse teine ja samuti raske laad on prokuröri delegeerimine ilma tema nõusolekuta kuni kuueks kuuks teise prokuratuuri, mis asub väljaspool tema töö- või elukohta. Eelotsusetaotluse esitanud kohus on seisukohal, et mõju avaldamisega õigusasutusele (nn heidutava mõju kasutamisega) soovitakse saavutada seda, et kõnealune organ ei kohaldaks vahetult liidu õigust.

- 54 Euroopa Kohtu tõlgendus on selles kontekstis vajalik, et teha kindlaks, kas liidu õiguse põhimõtteid tuleb tõlgendada nii, et nendega on vastuolus selliste liidu õigusnormide olemasolu, mille kohaselt on võimalik avaldada õigusasutustele survet nii, et need asutused piiraksid liidu õiguse vahetut kohaldamist või välistaksid selle, eelkõige aga sellises liikmesriigi õigusnormid, mis heidutavad kohtunikku või prokuröri, et ta ei eiraks selliseid liikmesriigi õigusnorme, püüdes tagada liidu õigusnormide täielikku tõhusust. Kui Euroopa Kohus neile küsimustele vastust ei anna, on olemas tõsine oht, olenemata vastustest küsimustele 1 kuni 12, et kõnealust kohtuotsust ei ole võimalik liikmesriigi õiguse alusel täita, kuna liikmesriigi õiguskorras on olemas repressiivsed mehhanismid (viidatud delegeerimine või üleviimine) ja sekkuvad mehhanismid (juhised ja soovitused), mis võivad selle võimatuks muuta.
- 55 Sąd Rejonowy we Włocławku (Włocławeki rajoonikohus) taotleb Euroopa Kohtu kodukorra artikli 105 lõike 1 alusel kiirendatud menetluse kohaldamist.